

ZLOŽENKE S POMENOM LASTNOSTI DELOV ORGANIZMA

Sestavinskolastnostne zloženske se uvrščajo med podredne obrazilno dvomestne. Na tvorbeni (morfemski) ravni jih določata zlasti priponski obrazili $-\emptyset$ in $-\text{en}$, ki sta pomensko, izrazno in razvrstitveno vezani na zložensko besedotvorno vrsto, na pretvorbeni (skladenjski) ravni pa povezuje vse oblike govorne podstave skupna pomenska podstava — prilastkov odvisnik z glagolom *imeti* v povedku.

Part-quality compounds are bahuvrihi compounds denoting the quality of a bodily part. They are subordinative compounds with an interfix formant. On the morphemic level (the level of word formation) they are determined primarily by two suffixes ($-\emptyset$ and $-\text{en}$) which are semantically and distributionally, as well as by their phonic aspect, confined to compounding. On the transformational (syntactical) level, the common feature of part-quality compounds is the semantic base of the syntactic analogues from which these compounds are derived: an attributive clause with the verb *imeti* 'to have' in the predicate.

1 Med najstarejšimi zloženkami, ki so tvorjene z medponskim in priponskim obrazilom so poleg glagolskih¹ tipa *branovlek*, *kolosek* prav gotovo tudi tiste s pomenom lastnosti delov organizma, npr. *kozoglav*, *beloglav*, *dvoglav*.² Obe skupini tvorita pravzaprav jedro medponsko-priponske (dvomorfemsko-obrazilne) zloženske besedotvorne vrste,³ saj v celoti izpričujeta takšna priponska obrazila, ki so pomensko, izrazno ali razvrstitveno glede na podstavo drugačna od tistih, ki jih imajo samo priponske izpeljanke. Predmet naše obravnave bo druga skupina zloženk, tista torej, ki ima nestavčni prilastek v govorni podstavi (GP) in ki jo glede na pomen lahko imenujemo *s e s t a - v i n s k o l a s t n o s t n a*.⁴

2 Govornopodstavno določa obravnavane zloženske dvojno hierarhizirano skladdenjsko razmerje: jedro GP ima ob sebi lahko kakovostni rodilnik ali le razvit orodniški prilastek, obe obliki pa povezuje pomenska podstava (globin-

¹ A. Breznik, Zloženske v slovenščini, Razprave akademije znanosti in umetnosti II, Ljubljana 1944, 55—76 (dalje Zloženske), posebej obravnavata tiste zloženske, katerih skladdenjska struktura je stavčna; imenuje jih glagolske.

² F. Miklošič, Vergleichende Stammbildungslehre der slavischen Sprachen, Wien 1875, 374—400, zlasti 394—401, imenuje obravnavane zloženske posesivne in jih opisuje, npr. >belookъ /.../ imajoč bele oči /.../ (394); uvršča jih med drugotne: >Po mojem mnenju so torej posesivne zloženske tvorjenke iz preprostih, v jeziku ne nujno dokazljivih samostalniških zloženk s pripono ъ, ki povzročata pridevniškost (394—395). Teza je bila ovržena, prim. zlasti H. Hirt, Indogermanische Grammatik IV, Heidelberg 1928, 44—68. A. Breznik v Zloženkah (61) imenuje obravnavano skupino svojstvene zloženske, enako A. Bajec v Besedotvorju slovenskega jezika (dalje BSJ) III, Ljubljana 1952, 109, vendar iz te skupine izloči zloženske tipa *kozoglav*, ki jih imenuje primerjalne (102).

³ Besedotvorno izrazje je usklajeno s skladdenjsko besedotvorno teorijo, kot jo je na Slovenskem uveljavil zlasti J. Toporišič v razpravah Besedotvorna teorija, SR 1976, 163—179, Teorija besedotvornega algoritma, SR 1980, 141—153, ter v Slovenski slovnici, Maribor 1976 (dalje SS 1976), 114—174.

⁴ Gradivo za analizo je iz Slovarja slovenskega knjižnega jezika I, II, III (dalje SSKJ), Ljubljana 1970, 1975, 1979, izjemoma tudi iz kartotečnega in v SSKJ nesprejete ga gradiva na Inštitutu za slovenski jezik v Ljubljani.

ski pomen), nastala iz prilastkovega odvisnika z glagolom *imeti* v povedku in razvitim tožilniškem predmetom. Glede na skladijsko strukturo GP uvrščamo torej obravnavane zloženke med podredne medponsko-priponske; zloženka pripona se dodaja lahko le samostalniškemu delu podstave, ki ima navadno obliko korenkega morfema: *beloglav-ø* ← *tak bele glave*; *psoglav-ø/-ec* ← *tisti z glavo od psa/kot od psa*. Predmetnopomensko jih omejuje samostalnik iz GP; ta namreč poimenuje sestavine organizmov (tudi rastlinskih) ter nekatere metonimične ali metaforične razširitve iz tega pomenskega kroga (gl. pogostnostno predstavitev teh samostalnikov na str. 371—372).⁵

Nadaljnja delitev teh zloženek je mogoča na osnovi vrste prilastka v GP: zloženke, katerih govornopodstavni samostalnik ima desni prilastek, so vsaj prvotno samostalniške in jih glede na pomen prilastkovega razmerja imenujemo sestavinskosvojinske; levi prilastek govornopodstavnega samostalnika imajo pridevniške zloženke, ki pa so glede na pomen tega prilastka dvovrstne — sestavinskokokavostne in sestavinskokoličinske.

2.1 Sestavinskosvojinske (samostalniške) zloženke

Jedro GP je samostalniški zaimек, njegov prilastek pa je s predložnim samostalnikom razvit orodniški samostalnik (gl. pogostnostno predstavitev na str. 373). Ta oblika GP je strnitvena varianta prilastkovega odvisnika: *volkodlak* ← *tisti z dlako od volka* ← *tisti, ki ima dlako od volka*. Tvorjenke s tako podstavo so stare, vendar zelo redke. Z njimi so v glavnem poimenovana mitološka bitja;⁶ za današnji knjižni jezik potrjuje ta pomen tudi Slovar slovenskega knjižnega jezika (SSKJ) pri besedi *pasjeglavec* (= *psoglav-ø/-ec*).⁷

Širšo možnost uporabe pa tudi tvorbe takih zloženek daje premik pomena iz samo svojilnega v primerjalno svojilni; samostalnik iz GP je razvit s primerjalnim veznikom *kot* in svojilnim roditeljskim: *volkodlak* ← *tisti z dlako kot od volka*, *kozorog* ← *tisti z rogom kot od koze*, *psoglav* ← *tisti z glavo kot od psa*. Pomenska podstava je odvisniško podredje oziroma zveza dveh hierarhično različnih prilastkovih odvisnikov s sestavinsko svojilnima glagoloma *imeti* v povedku: *volkodlak* — pomenska podstava (PP) ← *tisti, ki ima (takšno) dlako, kot jo ima volk* ← *tisti, ki ima (takšno) dlako kot od volka*, GP ← *tisti s (takšno) dlako kot od volka*. Tu se torej odpira prehod v pridevniške sestavinskokokavostne zloženke najprej s primerjavo različnih (svojilnih) sestavin — *kozoglav* ← *tak z glavo kot od koze* — kasneje s tvorjenim pridevniškim prilastkom v GP — *kozjeglav* ← *tak kozje glave*.⁸

⁵ Pomensko je skušal omejiti samostalnike, ki so lahko v GP sestavinskopolastnostnih zloženek, že F. Levstik v Napakah slovenskega pisanja (dalje Napake), Zbrano delo 6, Ljubljana 1956 (razprava je izhajala v Novicah od novembra 1857 do junija 1858), str. 58, ko pravi, »da jemljemo v take sestave najraje /.../ imena telesnih udov.«

⁶ Te zloženke omenja tudi med staroslovanskimi primeri F. Miklošič (v delu cit. v op. 2), 394—396; sicer jih pa uvršča k posesivnim zloženkam (k tipu *beloglav*), nastalim iz dveh samostalnikov.

⁷ Gl. SSKJ, str. 539, *pasjeglavec* »1. etn., po ljudskem verovanju bitje s človeškim telesom in pasjo glavo.«

⁸ A. Breznik v Zloženkah (65—97) utemeljuje Miklošičevo uvrstitev teh zloženek med svojstvene (posesivne) z dejstvom, da se tu »svojstvo (lastnost) kakega predmeta /.../ primerja lastnosti drugega predmeta« (65). Dalje polemično z Maretičem (ki izhaja iz oblik *kozjeglav* — po »skrajšanju« *kozoglav*) ugotavlja, »da so zloženke s samostalnikom v prvem členu prastare in samostalnik ne stoji namesto pridevnika« (65). A. Bajec

Medpona izraža podredno razmerje med besedotvornopodstavnima členoma in je pretvorba vsaj prvotno samo svojilnorodilniškega razmerja iz GP.

Zloženski priponski obrazili $-\emptyset$ in $-ec$ izražata besedotvorni pomen nosilca lastnosti (NI):⁹

- a) GP \leftarrow [Samz] Sam_{6} {od} Sam_{2}; [] \rightarrow p; {} \rightarrow m¹⁰
 volkodlak \leftarrow [tisti z] dlak[o] {od} volk{a}; [] \rightarrow $-\emptyset$; {} \rightarrow $-o-$
 BP \rightarrow -KSAm-,¹¹ KSAm-
 -dlak-, volk-;
 MS \rightarrow KSAm- + m + -KSAm- + p + (k)
 volk- + $-o-$ + -dlak- + $-\emptyset$;
- b) GP \rightarrow [Samz] Sam_{6} {kot od} Sam_{2}; {} \rightarrow m; [] \rightarrow p;
 [tisti z] dlak[o] {kot} volk{ $-\emptyset$ }; {} \rightarrow $-o-$; [] \rightarrow $-\emptyset$.

Nadaljnja morfemizacija poteka po zgornjem vzorcu.

2.2 Pridevniške zloženske

Jedro GP je pridevniški zaimek; govornopodstavni samostalnik ima navadno pridevniški prilastek, lahko pa tudi samostalniškega s primerjalnim veznikom *kot*. Pomensko gre v bistvu za označevanje koga/česa glede na kakovostno ali količinsko lastnost njegove sestavine.

2.2.1 Sestavinskokakovostne zloženske

Jedrni pridevniški zaimek izpostavlja prilastkovnost celotne besedne zveze, ki pa je lahko kakovostnorodilniška s kakovostnim, predvsem nezaimenskim pridevniškim prilastkom, in kakovostno primerjalna s samostalniškim prilastkom s primerjalnim veznikom *kot*; od zaimenskih pridevnikov sta lahko prilastka v GP le kakovostni in vrstni istostni *enak* in *isti*:¹² *dolgorok* \leftarrow *tak dolgih rok*, *mrežastokril* \leftarrow *tak mrežastih kril*; *kozjebgrad* \leftarrow *tak kozje brade*, *zelenolist* \leftarrow *tak zelenih listov*; *kozobrad* \leftarrow *tak z brado kot koza*; *enako-*, *istobarven* \leftarrow *tak enake, iste barve*.

(BSJ III, 114) ugotavlja, da so te zloženske v slovanskih jezikih sicer redke, vendar jih je toliko, da jih je treba priznati; zaradi samostalniškosti jih obravnava posebej in jih imenuje primerjalne zloženske (102–103).

⁹ V SS 1976 bi bil v okviru izpeljavne besedotvorne vrste to 1. besedotvorni pomen, če bi pojasnilo pod a) razširilo s kategorijo človeškosti — /.../ ki ima s kom/s čim opraviti. Seveda bi bila druga možnost, ki jo upravičuje samostojnost zloženskih priponskih obrazil, predstavitev besedotvornih pomenov zloženk v okviru lastne besedotvorne vrste.

¹⁰ Sestavine GP brez oklepaja = korenska (predmetnopomenska) morfemizacija; [] = priponska morfemizacija — p; { } = medponska morfemizacija — m; () = končnica — k; (Sam)z = (samostalniški) zaimek; BP = besedotvorna podstava; MS = morfemska struktura; K(Sam) = (samostalniški) koren; u = ujemanje; skloni so označeni z ustreznimi številkami 1–6.

¹¹ Predmetnopomenske sestavine GP so pri starejših zloženkah netvorjene (gl. primere zloženk pri F. Miklošiču v delu cit. v op. 2) in v besedotvornem procesu res pride do korenske morfemizacije. Pri mlajših, zlasti priložnostno tvorjenih zloženkah pa imamo v GP lahko tudi tvorjenke (izpeljanke) — besedotvorna podstava (BP) ni samo korenskomorfemska, npr. (kratko)stebel-č-ast, (črno)tač-k- \emptyset .

¹² Istostna pridevniška zaimka *enak* in *isti* sta predstavljena v SS 1976, str. 271; o njunih pomenskih in skladajskih lastnostih prim. tudi A. Vidovič-Muha, *Pridevniške zaimenske besede*, XV. SSJLK, Ljubljana 1978, str. 65–98.

2.2.1.1 Besedotvorna struktura GP

Medpona je pretvorba ujemalnega razmerja med (rodilniškimi) samostalnikom in njegovim pridevniškim prilastkom ali primerjalnega medsamostalnškega razmerja; izraža torej besedotvornopodstavno podrednost. Zloženska priponska obrazila izražajo kakovostni (besedotvorni) pomen:

- a) GP → [Pridz] (Prid_k {u} Sam)_[2]; [] → p; {} → m;
dolgolas ← [tak] *dolg[ih]* {u} *las[-ø]*; [] → -ø; {} → -o-;
 BP → KPrid-, -KSAm-
dolg-, -las-;
 MS → KPrid- + m + -KSAm- + (k)
dolg- + -o- + -las- + -ø;
- b) GP → [Pridz] Sam_[6] {kot} Sam_[1]; [] → p; {} → m
kozoglav ← [tak z] *glav[o]* {kot} *koz[a]*; [] → -ø; {} → -o-;
 BP → -KSAm-, KSAm-
-glav-, koz-;
 MS → KSAm- + -o- + -KSAm- + p + (k)
koz- + -o- + -glav- + -ø.

2.2.1.2 Skladenjske lastnosti GP

Iz rodilniške govornopodstavne besedne zveze s kakovostnim pridevniškim pomenom izhaja dejstvo, da je taka besedna zveza pravzaprav funkcijski pridevnik, ki v tvorjenki dobi tudi formalne lastnosti (pridevniške) besede:¹³ *dolgorok* ← *tak dolgih rok* ← *tak, ki ima dolge roke*; *kozjebrad* ← *tak kozje brade* ← *tak, ki ima kozjo brado* (← ... *brado kot koza*), *enakobarven* ← *tak enake barve* ← *tak, ki ima enako barvo*. Glagol *imeti* v GP izraža kakovostno določeno sestavino koga/česa; pomensko je torej zelo blizu pretvorbi svojilnega rodilnika sestavinsko svojilnih pridevnikov,¹⁴ ko izraža svojino sestavine koga/česa, npr. *ježeva (bodica)* ← *(bodica) (od) ježa* ← *(bodica) ki jo ima jež* — *ki sestavlja ježa*. Glagol *imeti* je torej v pomenski podstavi kakovostnega in svojilnega rodilnika, pri čemer pa se je treba zavedati, da gre pri kakovostnem rodilniku za lastnost sestavine in da sta besedotvornopodstavni lahko le obe, sestavina in njena pridevniško izražena lastnost, v pomenski podstavi je to razvit tožilniški predmet; pri svojilnem rodilniku pa gre za svojino sestavine, besedotvornopodstavna je le svojina, v pomenski podstavi goli osebek; poimenovanje sestavine je zunaj besedotvornega procesa, bistveno pa določa vrsto svojilnega pomena. Iz tega spoznanja sledi, da je prilastkova raba pridevnikov, nastalih iz golih samostalniških poimenovanj sestavin koga/česa (*obraz* — *obrazni*, *bodica* — *bodični*) nesmiselna ob samostalnikih, ki poimenujejo nosilce teh sestavin, npr. **bodični jež*, **obrazni človek* ipd., torej lahko le *dolgoobrazen človek*, morda *ostrobodičen jež*. Bistvenost prilastkovega dela

¹³ M. Ivić ugotavlja v razpravi *Odnos između kvalitativnog genitiva i kvalitativnog instrumentalata* (Naš jezik 1956, 260–270), da se kakovostni rodilnik skladijsko obnaša kot pravi pridevnik — lahko je prilastek, povedkovo določilo ali povedkov prilastek (*obleka svetle barve* — *Obleka je svetle barve* — *Obleko je kupila svetle barve*); J. Toporišič, *Nova slovenska skladnja*, Ljubljana 1982 (dalje NSS), str. 57, 62, uvršča med podredne pridevniške besedne zveze tudi kakovostnorodilniške.

¹⁴ Prim. A. Vidovič-Muha, *Pomenske skupine nekakovostnih izpeljanih pridevnikov*, SR 1981, str. 19–42, zlasti str. 21–25, kjer so med drugimi pomenskimi skupinami svojilnih pridevnikov predstavljeni tudi sestavinsko svojilni.

kakovostnega roditelja se kaže v možnosti njegovega hierarhičnega prevrednotenja v jedro pridevniške besedne zveze, pri čemer postane prejšnji roditeljski samostalnik določujoči člen, ki v obliki predložnega samostalnika izraža ozir — *glede na kaj*; seveda tu ne gre za pretvorbo, ki bi bila lahko tudi podstavno sinonimna, ker je pač spremenjeno jedro besedne zveze, gre bolj za dokaz kakovostnega pridevniškega pomena tako razvitega roditelja: *dolgorok* ← *tak dolgih rok* — *tak dolg v roke*; *mrežastokril* ← *tak mrežastih kril* — *tak mrežast v krila*; *zelenolist* ← *tak zelenih listov* — *tak zelen v liste*; *kozjebrod* ← *tak kozje brade* — *tak kozji v brado*. Z možnostjo takega prevrednotenja svojih členov se kakovostni roditelj razločuje tudi od vseh drugih roditeljskih primerov z enako površinsko strukturo, npr. od (prilastkovno razvitega) količinskega — (*vreča*) *dobre moke*, svojilnega — (*posestvo*) (*od bogatega strica* ali pretvorjenega glagolskopredmetnega — (*prevoz*) *dragoce-nega tovara* — (*prevažati*) *dragocen tovor*;¹⁵ globinska struktura kaže na pomensko različnost omenjenih roditeljskih primerov — nemogoča so prevrednotenja, npr. **vreča dobra v moko* ipd. S prenosom pomenskega težišča (jedra) na pridevniško besedo pa smo teoretično dobili (ob nespremenjenem pomenu) podstavo za pridevniško zloženko s prislovnim določujočim členom, vendar pa take vrste tvorjenke v slovenščini niso mogoče: *tak bel v obraz/dolg v roke* → **obraznobel/*ročnodolg*; *tak mrežast v krila* → **krilnomrežast*; predložni samostalnik v vlogi prislovnega določila ozira (načina) ne more biti v GP ozirnega (načinovnega) prislova ob kakovostni nestanjski pridevniški besedi: *lep v obraz* → **obrazno lep*. Slovenščina torej ne pozna zloženek iz takšne besedne zveze v GP, ki bi imele za jedro kakovostni (nestanjski) pridevnik in izsamostalniški prislov oziroma prislovnodoločilni predložni samostalnik kot njegov razvijajoči člen.

Za razmejitev nam ostaja še razmerje, v katerega površinsko vstopa kakovostni roditelj, in sicer razmerje s spremstvenimi vrstnimi pridevniki. Predložni orodnik, ki je GP teh pridevnikov, se namreč pojavlja kot sopomenska možnost lastnostnega roditelja: *svetlooka (ženska)* ← (*ženska*) *svetlih oči/ (ženska) s svetlimi očmi*;¹⁶ *kozjebrod* ← *tak kozje brade/tak s kozjo brado*; *zelenolist* ← *tak zelenih listov/tak z zelenimi listi* idr., enako torej *mastnomlečni (riž)* ← (*riž*) *z mastnim mlekom* ali *divjehudourniška (pokrajina)* ← (*pokrajina*) *z divjimi hudourniki*.¹⁷ Oba orodnika se razločujeta po možnosti

¹⁵ V NSS, str. 50–52, so roditeljski pomeni predstavljeni v okviru samostalniške besedne zveze; o roditeljskih pomenih, ki so v GP razmernih pridevnikov (vrstnih in svojilnih) prim. razpravo, cit. v op. 14.

¹⁶ Besednoredni položaj tega (lastnostnega) orodnika je pomensko razločevalen: če prilastkov orodnik odtrgamo od njegovega jedra, lahko izgubi prilastkovno vlogo in postane orodniški predmet sredstva oziroma prislovno določilo načina (če to seveda pomen dovoljuje): (*ženska*) *s svetlimi očmi* → *svetlooka (ženska) ga je pozdravila* : (*ženska*) *ga je pozdravila s svetlimi očmi*.

¹⁷ M. Ivič v razpravi, cit. v op. 13, ugotavlja (za srbohrvaščino) pomensko razliko med kakovostnim roditeljem in orodnikom, češ da orodnik označuje predvsem pojav, ki je ob kakem drugem pojavu kot njegov sestavni del ali spremljevalec. V bistvu ima prav — pomensko različnost obeh sklonov potrjuje tudi pomenska različnost pridevnikov, ki jih lahko tvorita — orodnik je podstava t. i. spremstvenih pridevnikov tip *briljantni (prstan)* ← (*prstan*) *z briljantom* ← *na katerem je briljant* (prim. razpravo, cit. v op. 14), kakovostni roditelj pa sestavinskokakovostnih zloženek. Vendar ravno skupno pomenskopodstavno izhodišče z glagolom *imeti* v prilastkovem odvisniku upravičuje povezavo obeh sklonov, čeprav glagol *imeti* pomeni enkrat '*biti sestavina koga/česa*', drugič pa '*biti dodatek koga/česa*'.

kakovostnorodilniške sopomenskosti in pa po možnosti smiselne pomenske podstave v prilastkovem odvisniku s prislovnim določilom kraja kot zaimensko pretvorbo jedra pomenske podstave: (*riž*) z *mastnim mlekom* ← (*riž*) v *katerem je mastno mleko*; (*pokrajina*) s *hudourniki* ← (*pokrajina*), na kateri so *hudourniki*. Za primere s kakovostnorodilniško GP je taka pomenska podstava nesmiselna, ker kakovostni rodilnik izraža, kot smo že omenili, lastnost sestavine koga/česa, ne pa lastnosti tega, kar se na kom/čem pojavlja, ni pa njegova sestavina: (*ženska*) z *dolgimi lasmi/dolgih las* ← *(*ženska*), na kateri so *dolgi lasje*. Vseskozi je seveda treba upoštevati še dejstvo, da je kakovostni rodilnik definiran s pridevniško prilastkovnostjo, prilastek obravnavanega orodnika pa nikakor ni obvezen.

Kot posebna, razmeroma redka tvorba pridevniških zloženek ostajajo primeri, ko sta v GP dva samostalniška člena: določujoči del podstave ni nastal iz tvorjenega izsamostalniškega pridevnika v GP, ampak naravnost iz desnega prilastka v obliki primerjalnega veznika *kot* in samostalnika, npr.: *čebuloglav* ← *tak, ki ima glavo kot čebula*; *cevokljun* ← *tak, ki ima kljun kot cev*; *zmajeglav* ← *tak, ki ima glavo kot zmaj*; *kopitonog*, *kozoglav*, *orlook*, *ovnoglav*, *oranogriv* idr. Podstavi za tvorjeni pridevnik in za levi določujoči zloženski del sta enaki — primerjalni veznik *kot* in samostalnik. Vse takšne pridevniške zloženke imajo sopomenke v tvorjenkah iz pridevniškega prilastka na levi: *kozoglav* — *kozjeglav*, *oranogriv* — *oranjegriv*.

Glede na to, da imamo pri tvorjenkah iz dveh samostalnikov v GP dodajani zloženski obrazili — medpono in pripono — na korenska morfema, lahko sklepamo, da so to starejše tvorjenke; po analogiji na zloženke tipa *beloglav* so začele nastajati pomensko enoumnejše zloženke tipa *koz-j-e-glav-ø*, torej z določujočim členom iz tvorjenega pridevnika.¹⁸

2.2.1.3 Predmetnopomenske lastnosti sestavin GP

Za obravnavane zloženke je značilno, da je mogoče govornopodstavni pridevnik, zlasti pa še samostalnik, pomensko omejiti in s tem določiti obseg tvorjenja tovrstnih zloženek.

2.2.1.3.1 Govornopodstavni (neprilastkovni) samostalnik

Omenili smo že, da rodilniški samostalnik iz GP poimenuje sestavine človeškega, živalskega ali rastlinskega organizma, poleg tega pa še (lahko po metonimiji):

a) pri človeku duševno stanje, lastnost, prepričanje, npr. *srce*, *duša*, *kri*, *vera*, *vest*, *volja*;

b) lastnost, navadno človeškega organizma, npr. *barva*, *kri*, redko tudi *vrsta*, *rod*, *rasa*;

c) nekatera oblačila, npr. *krilo*, analogno še *hlače*, *srajca*.

Verjetno moramo pri samostalniku *krilo*, ki je v tej pomenski skupini podstavno najpogostejši, izhajati iz zveze, npr. *ptičje krilo*; od tu je preneseno poimenovanje na (žensko) oblačilo; podstavna raba se je potem izjemoma razširila še na podobna (nečela) oblačila.

¹⁸ Zloženk s tvorjenim pridevnikom v GP Miklošič ne navaja — gl. delo, cit. v op. 2; prav tako se vidi iz pojasnil A. Breznika, da jih uvršča med mlajše.

Govornopodstavni samostalnik je lahko tudi tvorjen s pomenom manjšalnosti ali ljubkovalnosti, npr. *stebelce* — *kratkostebelčast*, *rilček* — *kratko-rilčkast*, *tačka* — *črnotačk*.

2.2.1.3.2 Govornopodstavni prilastek

Besednovrstno je pridevniški, izjemoma tudi samostalniški.

2.2.1.3.2.1 Prilastkovni pridevnik

Kot prilastek govornopodstavnega samostalnika se pojavljajo pomenske skupine netvorjenih in tvorjenih kakovostnih pridevnikov (gl. pogostnostno predstavitev na str. 372—373). Med netvorjenimi so naslednje:

a) pridevniki relativne ocene;¹⁹ pomensko so lahko, kot je znano, telesnoli duševnolastnostni. Od telesnolastnostnih se največkrat uporablja pridevnik *lep*, in sicer ob najrazličnejših samostalnikih iz osnovne pomenske skupine: *lepo-ok*, *-las*, *-nos*, *-nog*, *-rok*, *-uh*, *-stas*, *-obrazen* idr. Duševnolastnostni pridevniki relativne ocene so uporabljeni ob samostalnikih *volja*, *srce*, *duša*, npr. *dobrodušen*, *-srčen*, *-voljen*; redkeje pridevnik *slab*, npr. *slabo-voljen*, *-veren*;

b) pridevniki barve; teoretično imajo možnost biti podstava obravnavanih zloženek tudi v primerih, ko jih lahko povezujemo z glagolskim dejanjem, npr. *rdeti* — (*biti*) *rdeč*, *rdeti* — *pordeti* — (*biti*) *rdeč*, sinon. *zardel*. Pojavljajo se lahko v zvezi z vsemi tistimi samostalniškimi poimenovanji, ki imajo potencialno lastnost barve. Glede na gradivo so ti pridevniki podstavno najpogostejši: *modrook*, *sivolas*, *črnopol*, *belorok*, *rdečenos* idr. Podstavni samostalnik *barva* je seveda mogoč v zvezi z vsemi pridevniki barve: *sivo-*, *črno-*, *rdeče-*, *rjavobarven* idr.; takšne tvorjenke so zaradi svoje pleonastičnosti stilno zaznamovane: *rdečobarven* 'rdeč', *sivobarven* 'siv', upravičene so le v primerih, ko pridevnik v osnovnem pomenu ne poimenuje barve, ampak le barvno stopnjo, intenzivnost, npr. *nežnobarven* — *nežen glede na barvo*. Sicer pa je med pridevniki barve v GP najpogostejši pridevnik *bel*: *belo-rok*, *-polt*, *-lic*, *-glav*, *-kril*, *-kosten*, *-las*, *-list*, *-lub*, *-ok*, *-prs*, *-rep*, *-škrg*, *-uh*, *-zob*, *-vrat* idr. Pogost je tudi pridevnik *zlat*,²⁰ seveda za obravnavano pomensko skupino samostalnikov samo kot poimenovanje barve in ne morda kot snovni (← *iz zlata*): *zlato-las*, *-polt*, *-rok*, *-kož* idr., nato še *črn*, *moder*, *rdeč*, *siv*;

c) merni pridevniki; tudi merna določitev samostalniškega jedra je vsaj teoretično mogoča pri vseh obravnavanih jedrnih samostalnikih. Gradivo izkazuje pogosto rabo zlasti naslednjih pridevnikov: *dolg*, *kratek*; *debel*, *tanek*; *težek*, *lahek*; *globok*. Ta pridevniška pomenska skupina se ob podstavnih samostalnikih uporablja tudi v pomenu stopnje človekovega prepričanja, duševnega stanja, lastnosti, npr. *globokoveren*, *globokomiseln*; *velikodušen*, *malodušen* (že deloma demotivirano, se pravi z novimi, ne samo govornopostavnimi pomenskimi sestavinami);

¹⁹ Prim. A. Vidovič-Muha, Merila pomenske delitve nezaimenske pridevniške besede, SR 1978, 253—276, kjer so predstavljene pomenske skupine kakovostnih pridevnikov.

²⁰ F. Levstik v Napakah, str. 58, omenja pogostnost besed »zlato in srebro« v podstavi obravnavanih zloženek.

č) pridevniška beseda stanja; v GP so pravi deležniki stanja na *-n*, *-t/-l*, npr. *jezen* — *jeznorit*, *zabuhel* — *zabuhlolic*, *zamolkel* — *zamolkllocvet*, *-polt*, *zvit* — *zvitorep*, *-rog*, *-zob*; *gnil* — *gnilolist*; *nabuhel* — *nabuhlolič* idr. Stanjsko pa lahko razumemo npr. tudi pridevnike barve, *rdeč* — *rdečelic* 'zardelih lic' (**zardelolic*); *siv* — *sivolas* 'osivelih las' (**osivelolas*); *rjav* — *rjavopolt* 'porjavele polti' (**porjavelopolt*); *bel* — *belobrad* 'obebele brade' (**obebelebrad*) idr.

Tvorjene kakovostne pridevniške besede v vlogi prilastka v GP so vse izsamostalniške; največ je takšnih, ki izražajo podobnost česa na osnovi primerjave. Podstavna pretvorba takih izsamostalniških pridevnikov je v obliki primerjalnega veznika *kot* in samostalniške besede. Temu pomenu ustrezajo kakovostni pridevniki s priponskimi obrazili predvsem *-at*, *-ast* in *-nat*. Njihov jedrni samostalnik v GP je pogosto barva, npr. *bronasto-*, *slamnato-*, *ilovnato-*, *rožnatobarven*. V GP so lahko tudi pridevniki, ki so v osnovnem pomenu neakovostni, kot kakovostni podobnostni pa so konverzni. Potencialno možnost takega prehoda imajo pridevniki dveh (neakovostnih) pomenskih skupin, in sicer sestavinskosvojilni in snovni:

Sestavinskosvojilni, ko so tvorjeni iz samostalnika, ki navadno poimenuje živali, torej s priponskima obraziloma, *-ji*, *-ski*, npr. *kozji* — *kozjebrad* ← *tak kozje brade* ← *tak, ki ima brado kot koza*; *jastrebji* — *jastrebjenos* ← *tak jastrebjega nosu* ← *tak, ki ima nos kot jastreb*; *kurji* — *kurjepolt* ← *tak kurje polti* ← *tak, ki ima polt kot kura*; *levjeglav*, *konjskonog*, *mačjekok*, *ovčjeglav*, *pasjeglav*, *prašičjeglav*, *račjekljun*, *sovjeok* idr. Za vse take zloženske bi bila teoretično možna pretvorba v sestavinskosvojilni rodilnik ob ustreznem samostalniškem jedru. Dejansko pa do zvez s samostalnikom, ki bi zahteval tako pretvorbo v GP zloženk, ne pride. Nemogoče so zveze kot **kozjebrada dlaka* ← *dlaka (od) kozje brade/iz kozje brade*, **levjeglava ušesa* ← *ušesa (od) levje glave/na levji glavi*. V teh primerih bi imeli namreč opravka z dvostopenjsko svojilnostjo — eno v okviru pridevniške zloženske, drugo v okviru samostalniške besedne zveze s tako zloženko. Torej vsi tako tvorjeni pridevniki so v zloženski GP lahko le konverzni kakovostni in izražajo podobnost.

Snovni pridevniki so izjemnejši — v zloženski GP se lahko pojavljajo tudi v osnovnem in ne samo v konverznem podobnostnem pomenu; včasih sta možni obe podstavni pretvorbi, npr. *lesenonog* ← *tak lesenih nog* ← *tak, ki ima lesene noge 'kot iz lesa/iz lesa'*; *steklenook* ← *tak steklenih oči* ← *tak, ki ima steklene oči 'kot iz stekla/iz stekla'*, *škrlatnolist*, *slamnatolas* ipd., vendar pa se povsod bolj vsiljuje kakovostna pretvorba s pomenu podobnosti. Omeniti je treba še, da se ob zloženskem podstavnem samostalniku *barva* uporabljajo tudi drugi sestavinskosvojilni pridevniki (vendar ne tisti s priponskima obraziloma *-ov*, *-in*), npr. *gozdnobarven* ← *tak gozdne barve* ← *tak, ki ima barvo kot gozd*; *nebesnobarven* idr.²¹ Sposobnost podstavotvornosti konverznih kakovostnih pridevnikov je lahko tudi merilo za določanje stopnje samostojnosti njihovega drugotnega, kakovostnega pomena; pomensko osamosvajanje se da lepo zasledovati zlasti pri primerjalnih oznakah za barve: če je pridevnik tudi v konverznem kakovostnem pomenu dovolj poveden, se lahko

²¹ Izjemno pretvorbo, ki je enaka vrstnim spremstvenim pridevnikom, ima med zapisanimi primeri zloženska *solznook* ← *tak solznih oči* ← *tak, ki ima solzne oči* ← *tak, ki ima oči, v katerih so solze*.

uporablja ob podstavnem samostalniku, ki ga mora barvno označiti, sicer pa samo ob podstavnem samostalniku *barva*: *kostanjevolas* ← *tak kostanjevih las* ← *tak, ki ima kostanjeve lase* — *kostanjeve barve* — *barve kot kostanj*; tako morda še *bakreno-*, *brončeno-*, *bronastopolt*, toda le *žvepleno-*, *mlečno-*, *ilovnato-*, *jekleno-*, *nebesnobarven* ipd.²²

2.2.1.3.2 Prilastkovni samostalnik

Kaže, da so bili vsaj pri starejših tvorjenkah prilastkovni samostalniki predvsem poimenovanja živali:²³ sestavina zlasti človekovega organizma se je lastnostno označevala s primerjavo enake sestavine pri živalih: *ovnoglav* ← *tak z glavo kot od ovna*. Izjemnejše, verjetno priložnostne so zloženke, ki imajo v GP prilastkovni samostalnik tudi z drugih pomenskih področij, razmerje pa je izraženo samo s primerjalnim veznikom *kot*, npr. *volnolas* ← *tak z lasmi kot volna*; *čebuloglav* ← *tak z glavo kot čebula*. Tvorjenke izražajo višjo stopnjo pomenskega prenosa, ne gre več za primerjavo sestavin dveh različnih organizmov, ampak za primerjavo (ene) sestavine s čim asociativnim; drugotno svojilno razmerje postane odveč.

2.2.2 Sestavinskoličinske zloženke

Zaimensko jedro GP je pridevniško in izpostavlja lastnost samostalniške orodniške zveze s števniskim prilastkom (pomenske skupine določnih in nedoločni števniki). Pomenska podstava je tudi tu prilastkov odvisnik z glagolom *imeti* v povedku: *enogrb* ← *tak z eno grbo* ← *tak, ki ima eno grbo*, *dvo-očen*, *-ok*, *enonog*, *-debeln*, *-krak*, *-krilen*, *-križen*, *-obrazen*, *-prsten*, *-ram-ø/-en*, *-rog*, *-zob*, *-žilen*, *petprsten*, *-cveten*, *štirinog*, *trijezičen*, *mnogoglav* ipd. Govornopodstavni samostalnik je iz istega pomenskega kroga kot pri prejšnji skupini, metonimija pa gre drugo pot, in sicer v poimenovanje števila sestavin zlasti geometrijskih likov, kjer je poudarek prav na številu teh sestavin, npr. *štiristran-i/ič-ni*, *dvokraki*, *štirikotni*, *mnogokotni* idr.

2.2.3 Obrazila

Priponsko obrazilo izraža predvsem besednovrstnost in (pridevniško) besedotvorno pomenskost, medpona pa podredno hierarhično razmerje med sestavinami BP.

2.2.3.1 Priponska obrazila

Funkcijska pridevniškost kakovostnega rodilnika v GP omogoča tvorbo le pridevniških zloženek, prav tako pa so tudi pridevniške orodniške govornopodstavne zveze. Izrazno so pridevniška priponska obrazila neglasovna ali ničta (priponsko obrazilo je homonimno s končnico) ter glasovna, in sicer *-en*, izjemoma tudi *-ast* in *-(n)at*. Za obe vrsti obrazil je značilno, da se razvrščajo na samostalniški korenski morfem: *-polt-*, *-glav-*, *-kril-*, *-rok-*, *-brk-*, *-klas-*, *-grl-*, *-rep-*, *-uh-*, *-griv-*, *-golt-* ipd. Informacijo o vrsti pridevniškega priponskega obrazila nosi govornopodstavni samostalnik.

²² V SSKJ je pomen barve predstavljen pomensko samostojno, npr. pri *bronast*, *kostanjev* (I, str. 213, II, str. 447).

²³ F. Levstik v Napakah ugotavlja, »da jemljemo v take sestave najraje živalska imena /..√€, str. 58.

2.2.3.1.1 -o

Končniško priponsko obrazilo se dodaja na podstavo, ki je sestavljena iz enozložnega izsamostalniškega korenskega morfema: (*bakreno*)-*polt-ø*, (*dolgo*)-*las-ø*, (*kratko*)-*nog-ø*, (*zeleno*)-*list-ø*, (*boso*)-*pet-ø*, (*dolgo*)-*vrat-ø*, (*belo*)-*grud-ø*, (*rdeče*)-*nos-ø*, (*belo*)-*cvet-ø*, (*kratko*)-*dlak-ø*, (*rjavo*)-*kož-ø*, (*mesnato*)-*prst-ø*, (*vitko*)-*stas-ø*, (*debelo*)-*člen-ø*, (*belo*)-*grl-ø*, (*dolgo*)-*brad-ø*, (*belo*)-*zob-ø* ipd. Kaže, da je v primerih, ko se korenski morfem končuje na mehkonebnik, na trdonebnik ali na |c|, možno dvojnično obrazilo -en: (*dolgo*)-*dlak-ø/-(č)en*; (*rdeče*)-*lic-ø/-(č)en*, (*bakreno*)-*kož-ø/-en*, (*dolgo*)-*srajc-ø/-(č)en*, (*široko*)-*pleč-ø/-en*, (*dolgo*)-*uh-ø/-(š)en*, (*dolgo*)-*krak-ø/-(č)en*, (*okroglo*)-*bok-ø/-(č)en*, (*belo*)-*polt-ø/-en*. Iz podstave *duša*, *srce*, *volja*, *rod* in drugih samostalnikov, ki so zunaj osnovnega pomenskega kroga, imamo zloženske tvorjene samo s priponskim obrazilom -en: (*dobro*)-*srč-en*, *-duš-en*, *-volj-en*, (*blago*)-*rod-en*.²⁴ Sicer pa je končniško obrazilo običajno pri tistih besedotvornih postopkih, ki prenašajo pomensko obvestilnost v obliki pone, korena ali korena in pone na levo od podstavnega jedra. Poleg zlaganja, kjer imamo opraviti s korensko ali pri tvorjenem (izpeljanem) podstavnem pridevniku s korensko in priponsko pomensko obvestilnostjo, je pogosto končniško obrazilo še pri izpeljavi iz predložne zveze, kjer je pomenska obvestilnost izražena s predpono, npr. *brezrok-ø* ipd.²⁵

Končniško obrazilo -ø se v določenih skladenjskih pogojih zamenjuje z -i tako kot pač vse končnice kakovostnih pridevnikov, npr. *dolgolas-ø* : -i.

2.2.3.1.2 -en

Priponsko obrazilo -en se razvršča na že omenjene korenske morfeme samostalnikov, pojavlja se kot dvojnično končniškemu obrazilu ali pa v zelo redkih primerih, ko je samostalniška podstava necnozložna, npr.: (*boso*)-*parkelj-n*, (*belo*)-*stebel-n*, (*debelo*)-*trebuš-en*, (*dolgo*)-*postav-en*, (*trdo*)-*kopit-en*, (*ostro*)-*konič-en*, (*gladko*)-*jezič-en*, (*golo*)-*rebr-n*. Tudi to obrazilo se s samostalniško podstavo družijo predvsem v zlagalnem besedotvornem procesu, izraža pa lahko le kakovostni pridevniški pomen.²⁶ S stališča skladenjske določnosti ima variantno končnico -i; tako pride do izraznega sovпада skladenjske (določne) oblike zloženskega obrazila -(e)n-i in izpeljavnega obrazila -ni z nekakovostnim vrstnim ali svojilnim pomenom in seveda brez možnosti izražanja skladenjske določnosti, torej samo *gozd-ni*, *miz-ni*, *asfalt-ni*, *mil-ni* ipd. : *dolgojezič-en-ø/-ni*.

²⁴ Prim. F. Levstik, *Napake*, str. 59, kjer je rečeno, da dobijo zloženske »pilepek« -n ali -ast, kadar niso »iz imen telesnih udov«, včasih pa tudi, če so, npr. *debeloškožen*, *mladolichen*, *golobrađast*, *gostobeseden*, *hudomušen*, *zlovoljen* idr.

²⁵ Gl. obrazila in primere pri posameznih besedotvornih vrstah v SS 1976, str. 124—157, zlasti 145.

²⁶ V SS 1976, str. 148—149, gre pri obrazilih -en, -en, -ičen, -alen, -onalen idr. za vrstni ali svojilni pomen, tudi po razlagi sodeč: »/p/ovezanost s tem, kar imenuje samostalniška podstava«, (148), torej verjetno za obrazila -ni, -eni, -ični idr.; morda bi bilo treba tudi med kakovostnimi pridevniki izkazati primere, ki so dvopomenski in so sedaj samo med vrstnimi oziroma svojilnimi, npr. *glaven (-ejši)* : *glavni (živec)*, *umen (-ejši)* : *umna (lastnost)*, *moralen (-ejši)* : *moralni (zakon)*, *časten (-ejši)* : *častni (član)*, *reden (-ejši)* : *redni (predpis)*, *čustven (-ejši)* : *čustveni (pretres)*, *centralen (-ejši)* : *centralni (zbor)* ipd. J. Toporišič v razpravi *Imenska določnost v slovenskem knjižnem jeziku* (SR 1978, 287—304) veže pomen svojilnosti pri pridevniki tudi na obliko -en-ø, pridevniki z -ni naj bi bili vrstni: *držav-en* : *držav-ni*. V raz-

2.2.3.1.3 -ast, -(n)at

Priponski obrazili nista vezani na zlagalno besedotvorno vrsto, sta tudi izpeljavni; v okviru zlaganja se uporabljata izjemoma. Pomensko sta dvovrstni: izražata lahko samo kakovostno pridevniškost, lahko pa še pomen obilnosti, velike količine.²⁷ Samo pridevniškost izražata v primeru, ko je tvorba nezloženskih pridevnikov iz obravnavanih pomenskih skupin samostalnikov z njima edino mogoča ali vsaj pogostejša od tvorb z drugimi priponskimi obrazili: *dolgoigl-ast*, *ostrogrb-ast*, *gostopik-ast*. Ta obrazila imamo tudi v tistih izjemnih primerih, ko samostolnik v GP izraža manjšalnost, ljubkovalnost: *belogobčk-ast*, *tankostebelč-ast*, *dolgorilčk-ast*, *tankovejič-ast*, *debeločlenk-ast*.

2.2.3.2 Medponska obrazila

S pomenskega stališča so medponska obrazila obravnavanih zloženk pretvorba podrednega skladijskega razmerja med govornopodstavnim samostalnikom in njegovim prilastkom. Izražajo torej podredno hierarhično razmerje v besedotvorni podstavi. Njihova izrazna podoba je odvisna od pomena pridevniškega prilastka v GP: zloženke z netvorjenim ali tvorjenim kakovostnim pridevnikom imajo vedno o-jevsko medpono; količinska govornopodstavna pridevniška beseda pa povzroča poleg izrazno samostojne o-jevske medpone tudi konveržno izkončniško, in sicer *-o-* ali *-i-*. Kaže, da imajo medponsko obrazilo *-o-* zloženke z govornopodstavnimi števnikami, ki se sklanjajo samo po ničti ali tudi po ničti sklanjatvi. Takšni so nedoločni števnik, npr. *nekaj-o-glav*, *malo-o-las*, glavni števnik od *pet* dalje, tudi *sto*, *tisoč*, *milijon*, npr. *pet-o-glav*, *sto-o-nog*, *tisoč-o-glav*. Medponsko obrazilo *-i-* imata govornopodstavna števnik *tri* in *štiri*, in sicer kot dvojnično možnost medpone *-o-* števnik *tri* in kot edino števnik *štiri*, npr. *tr-i-/tr-o-glavi* (*zmaj*), *štir-i-nog*.

2.2.4 Število naglasov in naglasno mesto

Izhodiščno pravilo za določanje števila naglasov je morfemska zgradba tvorjenke.²⁸ Mesto naglasa je vedno na desnem, določenem delu BP, v GP je to jedrni samostalnik, ostaja pa vprašanje, kako je z naglašenoostjo levega dela. Če je levi del v besedotvornem procesu ohranil besedotvorni morphem, bi po

prav, cit. v op. 14, je ta delitev z nekim zadržkom sicer sprejeta (nobenega primera svojilnega pridevnika z omenjeno obrazilno razvidnostjo), vendar se pojavlja vprašanje, zakaj ohranjati razloček med pridevniki, ki so tvorbeno zelo blizu. Tudi J. Toporišič ugotavlja, da »/t/ako imenovani svojilni in vrstni pridevniki uporabljajo /.../ precej identična besedotvorna sredstva /.../« (v cit. razpravi, str. 289) ter da se je »/m/orđa /.../ prav zaradi tega izgubila tudi razlika med *bratov* (svojilni) in *borovi* (vrstni), ki se sedaj normalno glasi tudi le *borov*«. Če upoštevamo še zložensko besedotvorno vrsto, bi bilo res najbolje vezati obrazilo *-an* samo na kakovostni pridevniški pomen (možnost razločevanja skladijske določnosti), obrazilo *-ni*, *-eni* idr. pa na vrstni in svojilni.

²⁷ V BSJ II, 71–72, izraža pripona *-ast* lastnost, podobnost, obilico, snov, *-(n)at* pa obilico; v SS 1976, 150–151, imata ti obrazili pomen snovnosti, obilnosti in podobnosti.

²⁸ Teorija J. Toporišiča o številu naglasov pri zloženkah, predstavljena v razpravi O eno- in večnaglasnosti nekaterih besednih kategorij, Glasovna in naglasna podoba slovenskega knjižnega jezika, Maribor 1978, 211–222, pa temelji a) predvsem na besednovrstnosti predmetnopomenskih sestavin GP: »Samostalniške zloženke imajo en sam naglas, če je vsaj en člen podstave glagolski ali pridevniški ali zaimenski /.../ Zloženke z glavnim števnikom v prvem delu imajo po dva naglasa /.../«, str. 217,

pravilih moral ohraniti tudi naglas. Načeloma naj bi veljalo, da vse zloženske, katerih levi člen BP ima obliko korenškega morfema, nimajo naglasa na njem. V to skupino se uvršča večina zloženk — vse tiste z netvorjenim števniskim ali neštevniskim prilastkom v GP ter s samostalniškim (desnim) prilastkom, npr. *beloglāv, dvoḡlāv, kozoglāv*. Zloženske s tvorjenim pridevniskim prilastkom bi bile po tem pravilu dvonaglasne, npr. *brónastobárven, bakrénopólt, jájčastolísten, báronopólt, opéčnatobárven, mléčnobárven, mléčnozób, koščénolícen, petróobrúzen, dvójnolísten, osmérostráničen* ipd. Spoznanje je logična posledica strukturno utemeljene teorije o naglasni vlogi priponskih obrazil.²⁹ Za analogno enonaglasnost gre v primerih, ko imamo v GP variantno prilastkovo možnost — tvorjeni (levi) pridevniski prilastek (iz samostalniškega poimenovanja živali) ali (desni) samostalniški prilastek. Zloženske z določujočim členom iz samostalniškega prilastka so po pravilu enonaglasne, verjetno analogno pa tudi zloženske, ki imajo v GP pridevnik, tvorjen iz takšnega samostalnika, torej: *kozobrād — kozjebrād, kačeók — kačjeók, psoglāv — pasjeglāv, volkodlāk — volčjedlāk* ipd.

Takšno izhodišče glede števila naglasov pri sestavinskokokavostnih zloženkah potrjujejo rešitve v SSK J: enonaglasne so vse tiste z netvorjeno določujočo sestavino BP in pa tiste, katerih določujoča sestavina je iz takšnega tvorjenega pridevniskega prilastka, ki ima varianto v samostalniškem prilastku. Zloženske, katerih določujoča sestavina BP je lahko nastala samo iz tvorjenega pridevnika, pa so v SSK J eno- ali dvonaglasne, npr. *jájčastolísten : brónastopólt, bakrenobárven* ipd. Tu ni videti trdnejše teoretične opore. Število naglasov v SSK J pri sestavinskokoličinskih zloženkah pa sloni v glavnem na pravilu, da so zloženske z glavnim števnikom v GP dvonaglasne;³⁰ po primerih lahko še sklepamo, da so enonaglasne tudi zloženske z ločilnim števnikom v GP, z množilnim pa dvonaglasne, npr. *peterokrúk, -kúp, -púst, -lísten : dvójnopernát* (str. 583—584, 389).

3 Sestavinskolastnostnim zloženkam je mogoče poiskati skupne lastnosti na vseh osnovnih ravninah jezikovne strukture. Skladenjsko jih povezuje globinski pomen, t. i. pomenska podstava, ki ima obliko prilastkovnega odvisnika z glagolom *i m e t i* v povedku, npr. *leponog ← tak lepíh nog/z lepímí nogamí ← tak, ki ima lepe noge; dvonog ← tak z dvema nogama ← tak, ki ima dve nogi; kozoglāv ← tak z glavo kot koza ← tak, ki ima glavo kot koza; kozoglāv ← tísti z glavo (od) koze ← tísti, ki ima glavo (od) koze*. Za celotno skupino veljajo tudi enake izrazne in razvrstitvene možnosti obeh najpogostejših priponskih obrazil $-\emptyset$ in $-\text{æn}$ — zlasti pri starejših tvorjenkah se razvrščajo na samostalniški korenški morfem. npr. $-\text{dlak}-\emptyset, -\text{ok}-\emptyset, -\text{líst}-\emptyset/\text{-en}, -\text{stebel}-n$; s po-

b) deloma stavčnoočlenskosti: »Po dva naglasa imajo zloženske, pri katerih je prvi del nekaj prislovni prilastek: *cerkvénoupráven /.../ε, c)* občutku oziroma zavedanju zloženosti: »Če sta oba dela podstave samostalniška, imajo zloženske redoma po dva naglasa, če se zloženosti zavedamo (*živínodzdravník /.../*). Če se zloženosti ne zavedamo, je naglas en sam: *drevoréd /.../ε, str. 217*; pri zadnji določitvi je verjetno mišljena skladnost pomenskih sestavin z besedotvornim pomenom oziroma pomenska identičnost med tvorjenko in njeno skladenjsko pretvorbno varianto.

²⁹ Prim. razpravo J. Toporišiča, Teorija besedotvornega algoritma, SR 1980, 141—153, zlasti del o naglasni jakosti besedotvornih sestavin, str. 149—151.

³⁰ Gl. op. 28. Sicer pa je v Uvodu v SSK J rečeno, da se prvi naglas pri zloženkah lahko opušča med drugim tudi »če je v prvem delu števnik /.../ε, SSK J I, str. XXV.

menskega stališča velja za pripono -ø homonimnost — pri sestavinskosvojinjskih zloženkah je samostalniška, sicer pa pridevniška, npr. *kozoglav-ø* ← *tisti z.../tak z...*

Morfemska struktura obravnavanih zloženek je v večini primerov takšna, da je mogoče eno samo že v GP predvidljivo naglasno mesto, npr. *beloglāv*, *kozoglāv* (analogno *kozjeglāv*), *dvoglāv*; v primeru tvorjenosti leve sestavine BP ima zloženka seveda dva naglasa, npr. *jājčastolisten*, *petérolisten*.

Sestavinskolastnostne zloženke povezuje tudi predmetni pomen govornopodstavnih besed, zlasti (jedrnega) samostalnika — osnovna pomenska skupina poimenuje sestavine organizmov; pridevniki iz GP so kakovostni, in sicer tvorjeni s pomenom podobnosti, netvorjeni pa se uvrščajo v katerega izmed osnovnih pomenov, torej med pridevnike relativne ocene (*dober*, *lep*), pridevnike barve (rdeč, siv), med merne ali stanjske pridevnike (*velik*, *dolg*; *zvit*, *gnil*).

Skladenjske, obrazilne, naglasne pa tudi predmetnopomenske lastnosti obravnavanih zloženek so torej takšne, da nam omogočajo natančno določitev obsega njihove tvornosti.

4 Pogostnostne preglednice predmetnopomenskih besed iz GP

Besede so razvrščene po pogostnosti (1 — najpogostejša). Na skrajni levi strani stolpca je zaporedna številka, sledi beseda, število ponovitev in nato pogostnostna številka (upoštevane so samo zloženke, brez izpeljank iz njih):

4.1 Jedrni (razvijani) samostalniki iz GP

Številčni oziroma pogostnostni pregled samostalnikov iz GP obravnavanih zloženek je lahko razmeroma zanesljiv, ker so ti samostalniki predmetnopomensko predvidljivi — omejeni na poimenovanja organizmov (človeškega, živalskega, rastlinskega) ter nekaterih človekovih značajskih oziroma sploh duševnih lastnosti (dostikrat so to metonimične razširitve), izjemoma še lastnosti predmetov (prav tako v primerih metonimične povezave). Prav pomenska določenost govornopodstavnih samostalnikov dovoljuje upoštevanje vseh zapisanih primerov obravnavanih zloženek, zbranih na listkovnem gradivu Inštituta za slovenski jezik.

zap. št.	št. ponov.	pogostn.						
1. glava	84	1	16. kljun	24	14	31. griva	15	21
2. oko	70	2	17. dlaka	24	14	32. prsi	14	22
3. list	62	3	18. kri	23	15	33. žila	14	22
4. noga	60	4	19. uho	23	15	34. peta	13	23
5. lice	48	5	20. rog	23	15	35. koder	13	23
6. las	44	6	21. nos	22	16	36. steblo	13	23
7. barva	44	6	22. prst	22	16	37. plod	13	23
8. krilo	39	7	23. um	22	16	38. bog	12	24
9. zob	31	8	24. koža	22	16	39. boja	12	24
10. brada	31	8	25. usta	22	16	40. pleče	11	25
11. roka	30	9	26. duša	21	17	41. stas	10	26
12. srce	28	10	27. krak	20	18	42. brki	10	26
13. vrat	27	11	28. cvet	20	18	43. rit	10	26
14. polt	26	12	29. ud	19	19	44. obraz	9	27
15. rep	25	13	30. perje	16	20	45. cel	9	27

<i>zap. št.</i>		<i>št. ponov.</i>	<i>pogostn.</i>				
46.	vera	9	27	82.	lupina	3	34
47.	grlo	9	27	83.	šapa	3	34
48.	rob	8	28	84.	igla	3	34
49.	veja	8	28	85.	konica	3	34
50.	luska	8	28	86.	golk	3	34
51.	volja	8	28	87.	parkelj	2	35
52.	čelo	8	28	88.	postava	2	35
53.	grudi	7	29	89.	rokav	2	35
54.	rebro	7	29	90.	klas	2	35
55.	trebuh	6	30	91.	srajca	2	35
56.	zrno	6	30	92.	kocina	2	35
57.	deblo	6	30	93.	korak	2	35
58.	jezik	6	30	94.	pestič	2	35
59.	pas	6	30	95.	rilček	2	35
60.	golt	6	30	96.	gib	2	35
61.	bedro	6	30	97.	želo	2	35
62.	hrbet	6	30	98.	telo	2	35
63.	hlače	5	31	99.	rasa	2	35
64.	pecelj	5	31	100.	kosa	1	36
65.	kost	5	31	101.	obličje	1	36
66.	lubje	5	31	102.	mah	1	36
67.	meso	5	31	103.	nogavica	1	36
68.	obrv	5	31	104.	okel	1	36
69.	runo	5	31	105.	škrga	1	36
70.	buča	5	31	106.	taca	1	36
71.	živec	5	31	107.	značaj	1	36
72.	trup	5	31	108.	žolč	1	36
73.	vrsta	5	31	109.	bil	1	36
74.	gobec	4	32	110.	član	1	36
75.	laket	4	33	111.	člen	1	36
76.	rama	4	33	112.	golša	1	36
77.	kopito	4	33	113.	vime	1	36
78.	seme	4	33	114.	život	1	36
79.	vest	4	33	115.	korenina	1	36
80.	rod	4	34	116.	noht	1	36
81.	volna	3	34	117.	plavut	1	36
				118.	čeljust	1	36
				119.	nedra	1	36
				120.	resa	1	36
				121.	rilec	1	36
				122.	rokav	1	36
				123.	sapa	1	36
				124.	klas	1	36
				125.	koren	1	36
				126.	lupina	1	36
				127.	ščetina	1	36
				128.	pest	1	36
				129.	perut	1	36
				130.	mišica	1	36
				131.	jeza	1	36
				132.	poppek	1	36
				133.	grba	1	36
				134.	krepelj	1	36
				135.	žrelo	1	36
				136.	sila	1	36
				137.	kaliber	1	36
				138.	pleme	1	36
				139.	pleša	1	36
				140.	vamp	1	36
				141.	žima	1	36
				142.	skorja	1	36
				143.	kolk	1	36
				144.	sklep	1	36
				145.	tačka	1	36
				146.	golen	1	36
				147.	recelj	1	36
				148.	sluh	1	36
				149.	stebelce	1	36
				150.	skok	1	36
				151.	voh	1	36
				152.	črta	1	36
				153.	koren	1	36

4.2 Pridevniški in samostalniški prilastki iz GP (po gradivu iz SSKJ ali predlaganem za sprejem v SSKJ)

4.2.1 Pridevniki:

<i>zap. št.</i>		<i>št. ponov.</i>	<i>pogostn.</i>				
1.	dolg	40	1	10.	tanek	14	7
2.	širok	31	2	11.	zlat	14	7
3.	rdeč	24	3	12.	kriv	11	8
4.	bel	23	4	13.	lep	11	8
5.	debel	23	4	14.	svetel	11	8
6.	dva	23	4	15.	trd	11	8
7.	ena	18	5	16.	gol	10	9
8.	črn	17	6	17.	oster	9	10
9.	kratek	17	6	18.	enak	8	11
				19.	gost	8	11
				20.	prost	8	11
				21.	rumen	8	11
				22.	visok	8	11
				23.	dober	7	12
				24.	droben	7	12
				25.	isti	7	12
				26.	sto	7	12
				27.	temen	7	12

<i>zap. št.</i>	<i>št. ponov.</i>	<i>pogostn.</i>						
28. drug	6	13	66. kozji	2	17	104. kosi	1	18
29. mehek	6	13	67. krepek	2	17	105. krhek	1	18
30. mnog	6	13	68. lihi	2	17	106. krotek	1	18
31. lahek	5	14	69. malo	2	17	107. krven	1	18
32. nizek	5	14	70. miren	2	17	108. len	1	18
33. rjav	5	14	71. mlečen	2	17	109. levji	1	18
34. siv	5	14	72. mrzel	2	17	110. meden	1	18
35. suh	5	14	73. pester	2	17	111. mlad	1	18
36. tisoč	5	14	74. plav	2	17	112. moten	1	18
37. top	5	14	75. prazen	2	17	113. mrežast	1	18
38. bister	4	15	76. ribji	2	17	114. mrk	1	18
39. moder	4	15	77. sinji	2	17	115. mrtev	1	18
40. nežen	4	15	78. srhek	2	17	116. napet	1	18
41. okrogel	4	15	79. strm	2	17	117. nor	1	18
42. sam	4	15	80. resen	2	17	118. odkrit	1	18
43. slab	4	15	81. težek	2	17	119. ozek	1	18
44. šesteri	4	15	82. topel	2	17	120. peščen	1	18
45. več	4	15	83. vitek	2	17	121. pet	1	18
46. velik	4	15	84. vroč	2	17	122. pisan	1	18
47. zelen	4	15	85. zrasel	2	17	123. plah	1	18
48. blag	3	16	86. živ	2	17	124. poševen	1	18
49. bled	3	16	87. žolt	2	17	125. prazen	1	18
50. čist	3	16	88. bakren	2	17	126. pšeničen	1	18
51. deset	3	16	89. barven	2	17	127. *rad	1	18
52. gladek	3	16	90. bolan	1	18	128. resen	1	18
53. mil	3	16	91. bronast	1	18	129. skop	1	18
54. poln	3	16	92. bujen	1	18	130. srčast	1	18
55. raven	3	16	93. divji	1	18	131. srep	1	18
56. rus	3	16	94. dlakav	1	18	132. slamnat	1	18
57. rožen	3	16	95. dlanast	1	18	133. slok	1	18
58. sladek	3	16	96. fin	1	18	134. suličast	1	18
59. sodi	3	16	97. grob	1	18	135. traven	1	18
60. tolst	3	16	98. hrom	1	18	136. voden	1	18
61. bos	2	17	99. jajčast	1	18	137. votel	1	18
62. brz	2	17	100. jasen	1	18	138. vranji	1	18
63. globok	2	17	101. jezen	1	18	139. zvit	1	18
64. hiter	2	17	102. kačji	1	18	140. žaren	1	18
65. hladen	2	17	103. koščen	1	18			

4.2.2 Samostalniki:

<i>zap. št.</i>	<i>št. ponov.</i>	<i>pogostn.</i>						
1. koder	3	1	13. kušter	1	3	25. trap	1	3
2. srebro	3	1	14. luska	1	3	26. trma	1	3
3. cev	2	2	15. mreža	1	3	27. veslo	1	3
4. koza	2	2	16. orel	1	3	28. veter	1	3
5. čop	1	3	17. pes	1	3	29. volk	1	3
6. grba	1	3	18. puh	1	3	30. volna	1	3
7. jarem	1	3	19. sablja	1	3	31. vrana	1	3
8. kljuka	1	3	20. skok	1	3	32. zmaj	1	3
9. koc	1	3	21. smrt	1	3	33. zver	1	3
10. koder	1	3	22. sraka	1	3	34. žaba	1	3
11. kozel	1	3	23. srna	1	3			
12. koža	1	3	24. ščit	1	3			

SUMMARY

Party-quality compounds, i.e. compounds denoting the quality of a part of an organism (they were termed "possessive" by Miklosich), are subordinative compounds with an interfix-suffix formant; they belong to the form class of adjectives, only the part-property ones (type *kozoglav*) can also be nouns. They are among the oldest compounds; this is evidenced especially by their two suffixes, which are semantically, distributionally (with regard to the base), and by their phonic aspect confined to compounding: the desinential suffix *-ø* is homonymic — either noun or adjective (as the adjective suffix it is usually affixed to the part of the base from a monosyllabic root morpheme of a noun); the suffix *-ən* appears partly as a free variant, but when it is the only choice its distribution is confined to the root morphemes of nouns which stand outside the basic semantic area (*-duš-ən*, *-volj-ən*, *-ver-ən*, *-srč-ən* etc.) and to a small number of polysyllabic root morphemes of nouns (*-trebuš-ən*, *kopit-ən*).

What these compounds have in common on the level of concrete meaning is that their respective speech-bases (i.e. the syntactic analogues from which they are derived) all contain a noun denoting a constituent part of an organism (human, animal, or plant), with the exception of a few extensions outside this semantic area (e.g. denoting certain mental or moral human characteristics: *globokoveren*, *dobrodušen*).

The syntactic structure of the speech-base (SB) splits these compounds into two basic groups: those with a postmodifier in the SB (these compounds may also be nouns, e.g. *kozoglav*, *psoglav*), and those with a premodifier in the SB (these compounds can only be adjectives). The adjectival premodifiers are a) non-derived (e.g. *leponog*, *dolgorok*) or, in the case of younger compounds, derived qualitative adjectives — the derived ones can only have an associational (similitive) meaning (e.g. *kozje-glav*, *kačjeok*), b) quantitative adjectives (e.g. *dvoglav*, *peteroprst*). The SB of the a-group has the form of a qualitative genitive demonstrable by reordering the hierarchy of the components, e.g. *dolgih rok* — *dolg v roke*. The SB of the b-group has the form of a noun phrase in the instrumental case. Both forms of the SB are transformable into an attributive clause with the verb *imeti* 'to have' in the predicate (*beloglav* ← *tak bele glave* ← *ki ima belo glavo*, *dvoglav* ← *tak z dvema glavama* ← *ki ima dve glavi*).

The stress pattern is basically determinable by the morphemic structure of the compound. The right-hand part of the derivative base (in SB, it is the head noun) always receives stress. When the left-hand, modifying, part (in SB, it is the attribute) also receives stress, a compound has two stresses; this happens when the left-hand part is bimorphemic — a root with a suffix retained —, in other words, when it originates from a derived adjectival SB-premodifier. Single-stressed, then, are compounds like *beloglāv*, *dvoglāv*, *kozoglāv* (younger form *kozje-glāv* by analogy with *kozoglāv*), double-stressed are e.g. *brónastopólt*, *petérok-rák*, *dvójnolístē*.